

Кравець А. Ю., Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

БІОПОЛІТИЧНІ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Основною метою є дослідження провідних біополітичних шкіл, їх внеску у сучасну політичну науку. З'ясовано, що існує декілька потужних центрів біополітичних досліджень, зокрема, в США та Німеччині. Американська біополітична школа представлена вченими з університету Небраски та Каліфорнійського університету. Група з Небраски зосередилася на виявленні й дослідженні генетичної основи політичних ідеологій. Вони вважають, що відмінності у політичних ідеологіях містять у собі генетичну складову, тобто вроджену схильність до сприйняття тих, чи інших ідей. Науковці з Каліфорнійського університету зосередились на створенні цілісного комплексу наукового знання, присвяченого генетичній складовій політичної поведінки. Вони констатують, що протосоціальна поведінка пов'язана з конкретними генами. У 1903 році була заснована Американська політологічна асоціація, яка об'єднує понад 13000 вчених з 80 країн світу. Основними напрямками їх наукових пошуків є природа «людини політичної», біологічні детермінанти соціальної та політичної поведінки індивіда, еволюція політичних систем тощо. Мета – створити біологічно орієнтовану політичну науку. Потужний біополітичний центр був започаткований в Німеччині Х. Флором та П. Майером, які вважали покликанням біополітики застосування підходів, теорій і методів біологічних наук в політології. Констатовано, що біополітика є інноваційною дисципліною сучасного політологічного дискурсу, а тому у науковому співтоваристві їй досі не вироблено чіткого уявлення про витоки біополітики, її предметну сферу та покликання. Відповідно, відсутнє й чітке уявлення про її значення для сучасної політичної науки. Запропоновано комплексний підхід, що охопить більшість наявних біополітичних шкіл та напрямків досліджень і висвітлить ті аспекти біополітичної проблематики, які є актуальними для сучасної політичної теорії та практики.

Ключові слова: біополітика, біополітичні школи, емпірична біополітика, політична поведінка.

Аналізом різних напрямків розвитку біополітики і, відповідно, діяльності біополітичних шкіл цікавляться наступні науковці: Р. Бланк, А. Соміт і С. Петерсен, Р. Ханаган, С. Лізен, А. Влавіанос Арванітіс, А. Олескін та інші. Цікавим є те, що кожен з авторів, кожна зі шкіл, акцентує увагу на різних аспектах біополітичної проблематики. А тому знання стосовно біополітичних наукових пошуків у політичній царині потребує систематизації та конкретизації, чому і присвячене дослідження. До того ж, біополітика репрезентує свій унікальний погляд на «людину політичну», її поведінку в соціумі та політиці.

Сьогодні біополітика активно розвивається і ми можемо говорити про існування декількох потужних біополітичних шкіл, які були створені у другій половині ХХ ст., але функціонують й сьогодні. Першою з них вважається американська школа біополітики, започаткована Л. Колдуелом, А. Сомітом, С. Петерсеном та іншими. Саме їх праці вплинули на становлення біополітики як самостійної галуззі наукового знання. Але, слід зазначити, що американська біополітична школа не обмежується лише їх іменами. Так, в 1977 р в Університеті Північного Іллінойсу був створений Центр біополітики. Місія Центру полягала в тому, щоб «утвердитися в якості ведучого центру для біологічно орієнтованої політичної науки», а також – сприяти тому, щоб біополітика затвердилась в якості окремої дисципліни політичної науки. В 1982 році був опублікований перший випуск журналу «Політика і науки про життя». З того часу журнал безперервно видається два рази на рік в Англії. у 1986 році Центр був перейменований в Програму біосоціальних досліджень [4, с. 7]. У 1975 році в межах цієї організації був заснований Департамент №12 – «Біологія і політика». З того часу й до нині департамент займається «вивченням зв'язку між біологією і політикою», зокрема, дослідженням еволюційних основ політичної поведінки людини, фізіологічних чинників, що впливають на політичну поведінку, а також розробляє методи дослідження для аналізу взаємозв'язку між біологією і політикою. Протягом останніх чотирьох десятиліть цей департамент (до складу якого входять понад 40 країн) бере активну участь в популяризації і організації

фінансування біополітичних досліджень [12]. Президентом цього департаменту є один з найвідоміших закордонних біополітиків С. Петерсен. А його метою є: «Дослідження зв'язку між біологією і політикою: політичні питання, що виникають в сфері наук про життя (біоетики, політики в галузі охорони здоров'я, тощо); еволюційні основи політичних явищ; фізіологічні основи політичного мислення і поведінки; розробка нових методів дослідження для аналізу зв'язку між біологією і політикою» [8].

В той же час у Сполучених Штатах були започатковані суміжні навчальні програми, які хоч і не мали назву «біополітика», однак досліджували відповідну проблематику. У 1968 р в університеті Нью-Йорка факультету політичних наук було доручено спеціалізуватися на поведінкових дослідженнях і експериментальних методах. З'явилась відповідна PhD програма з «наукових інтересів на стику еволюційної психології і політології. Крім того, університет нещодавно створив міждисциплінарний Центр поведінкової політичної економії [10].

Ще одним потужним центром біополітичних досліджень є факультет, що займається дослідженням індивідів з точки зору політичної науки (Vanderbilt University's Department of Political Science Research on Individuals). Згідно Р. Ханаганом, цей центр є прикладом використання біополітичного підходу для вивчення «політичних установок і поведінки» (Hannagan. R. From genes to politics:). Аналогічним чином, існує відділення політології в Каліфорнійському університеті. Воно пропонує міждисциплінарну програму, що включає використання когнітивної науки, психології, економіки, соціології та політології для вивчення політичної психології та політичної економії. Зокрема, досліджується політичне мислення і поведінка, політичні інститути і політична економія, завдяки використанню чисельного моделювання та експериментальних методів. На сайті університету у розділі Research Areas розміщено короткий опис програми Ph.D. з політології та зазначається, що вона якісно відрізняється від інших програм відмовою від традиційних підходів, «які обмежують інновації і міждисциплінарні дослідження». Замість цього їх програма навчає студентів за двома основними напрямками: політичне пізнання і поведінка (CAB) та політичні інститути і політична економія (PIPE). Програма дослідження є інтенсивною, інноваційною, з урахуванням індивідуальних інтересів студентів в цій області [11].

Університет штату Небраска США пропонує програму в області біології і політики, яка включає міждисциплінарну групу дослідників з психології, політології, біологічної науки, соціології, економіки тощо [4, с. 8].

Таким чином, нині у США існує дві потужні наукові школи, що репрезентують наукове знання з біополітичної проблематики: це науковці з університету Небраски та дослідники з Каліфорнійського університету. Обидві школи випустили майже однакову кількість робіт, при цьому більше половини з них опубліковано в політологічних журналах. Група з Небраски зосередилася більше на методологічних прийомах, а також на виявленні й дослідженні генетичної основи політичних ідеологій. Згідно з їх дослідженнями, відмінності у політичних ідеологіях містять у собі генетичну складову, тобто вроджену схильність до сприйняття тих, чи інших ідей. Тоді як друга група зосередилась на створенні цілісного комплексу наукового знання, присвяченого генетичній складовій політичної поведінки. Вони вважають, що протосоціальна поведінка пов'язана з конкретними генами. Це, ймовірно, впливає на політичну поведінку, наприклад, голосування за певну партію або вступ до її лав. Група з Небраски представлена: Дж. Хиббингом, Дж. Альфордом, К. Фанком, К.Смитом, Н. Мартіном, К.Морлеєм, М. Келлером та іншими. Група з Каліфорнії – Л. Дунканом, Дж. Флауером, К. Девісом, Л. Бакером та іншими [5, с. 139-159].

Окрім університетів, у 1903 році була заснована Американська політологічна асоціація. Вона є провідною професійною організацією з політичних наук і включає понад 13000 членів у більш ніж 80 країнах світу. За допомогою цілого ряду програм і послуг для фізичних осіб, відомств і установ, ця асоціація об'єднує політологів з усіх областей наукового знання, в тому числі, біополітиків по всьому світу [3].

Але, слід підкреслити, що окрім американців, біополітичну традицію активно розвивали й європейські дослідники. Так, потужний біополітичний центр був започаткований в Німеччині Х. Флором та П. Майером, які вважали покликанням біополітики застосування підходів, теорій і методів біологічних наук в політології. Німецьку біополітичну традицію продовжив професор Г. Шефер, який згадав цей термін в ряді наукових публікацій. Не слід забувати й про французьку школу, представлену М. Фуко і його працею «Народження біополітики». Дослідник присвятив курс лекцій проблематиці біополітики, яку він називав «ною технологією влади, що існує на іншому рівні, в іншому масштабі та має іншу площину опори і дає можливість використання різноманітних інструментів. Біополітика діє як будова управління, що здійснюється над населенням як

«глобальною масою». В даному контексті він вводить термін «біоконтроль» [2, с. 57]. Серед сучасних європейських біополітичних шкіл слід виокремити, насамперед, грецьку школу на чолі з головою Всесвітньої Біополітичної Асоціації А. Влавіанос Арванітіс. На думку дослідниці, біополітика представляє собою міждисциплінарний проект метою якого є використання доцільної економічної політики для захисту біорізноманіття. Вона покликана стати загальною основою для розуміння загроз збереженню біорізноманіття і викликів, що стоять перед політикою. Такий підхід можливий завдяки співробітництву представників природничих та соціальних наук з акцентуацією на економічній політиці. На думку дослідниці, проект під назвою «біополітика» буде сприяти підвищенню рівня адаптивного планування шляхом використання економічної політики. В даному випадку, під адаптивним плануванням розуміється інтерактивна реалізація цільової політики. Проект направлений, зокрема, на вивчення того, як різні аспекти проблематики біорізноманіття досліджуються в межах різноманітних дисциплінарних підходів; які думки з цього приводу висловлюють різні науковці та політики; що вони думають з приводу загроз збереженню біорізноманіття та доцільності існування окремого напрямку – політики по його збереженню – біополітики. Сьогодні проект «біополітика» охоплює 15 науково-дослідницьких партнерів на міжнародному рівні [13, с. 2].

На теренах Східної Європи біополітична школа представлена працями професора МГУ А. Олескіна. З 1988 року на біологічному факультеті МГУ регулярно проводиться відкритий семінар «Біополітика». А з 1998 року семестровий курс лекцій на цю тему включений в навчальні програми для студентів – біологів і деяких гуманітаріїв. З 1995 року на біологічному факультеті існує спеціальний підрозділ – навчально-науковий сектор біополітики і біосоціології, який використовує результати, отримані біополітиками різних країн світу, з метою «культивування біополітики» [1, с. 11]. В даному випадку, слід зазначити, що російська школа біополітики створена на базі біологічного факультету, а тому у своїх дослідженнях більш тяжіє до біологічної складової, ніж до політологічної, що значно звужує науковий пошук і предметне поле сучасної біополітики.

Цікавим є те, що всі ці школи, як і окремі автори, пропонують своє бачення біополітики, її предметного поля. На підтвердження цієї тези наведемо слова Л. Лізен: «Біополітика сповнена протиріч» [9, с. 2]. Серед можливих причин дослідниця виокремлює міждисциплінарний характер та відносну «молодість» даної дисципліни. Внаслідок чого, цей термін сьогодні об'єднує в собі несумісні значення в політичній науці. Коли цей термін був вперше використаний політологами США в 1970-і роки, прогнозувалось, що він буде використовувати еволюційну теорію, здобутки біології та нейрофізіології при вивченні політики, політичної поведінки та державної політики [9, с. 3-15]. Але одночасно, європейські вчені використовували термін для позначення проблем, що виникають в галузі біотехнологій, екологічної політики тощо.

Отже, сьогодні в науковому співтоваристві існують два конкуруючих і суперечливих підходи до сутності та завдань біополітики: 1) біополітика, що розглядає теорії та дані наук про життя, щоб допомогти зрозуміти політику, державну політику та політичну поведінку; 2) постмодерністська біополітика, яка відкидає суто історичний підхід до аналізу суспільства, пропонуючи замінити його на еволюційний.

Однак, самі біополітики, зокрема, Р. Ханаган, погоджуючись з тим, що відмінність між цими двома підходами значна, стверджують, що не треба намагатися спиратись суто на постмодерністські теорії або використовувати альтернативні терміни, такі як, наприклад, нейрополітика. Адже сьогодні дослідників, які використовують біологічний підхід при дослідженні політики, не завжди ідентифікують з терміном «біополітика», а можуть відносити до послідовників еволюційних або неodarвіністських теорій [5, с.135-158]. Натомість Р. Бланк зазначає, що використання терміну «біополітика» в якості постмодерністської конструкції цілком припустимо. Термін активно використовується у біополітиків-практиків для того, щоб об'єднати наукові здобутки в сфері біоповедінки (biobehavior), біополітики та біоетики. В той же час, в західному науковому співтоваристві помічається подальше збільшення використання еволюційної теорії не тільки в політичній науці, а й у державній політиці і психології, припускаючи, що біополітика бурхливо розвивається, хоча й під іншим «лейблом»: «Оновлене трактування терміну повинно включати критичні та постмодерністські підходи, але прийшов час рухатися далі. Незважаючи на недооціненість біополітики в політичній науці, науково-дослідницька діяльність в даному напрямку процвітає» [4, с. 5].

Розширення спектру наукових досліджень протягом останнього десятиліття свідчить про те, що біополітика розвивається в більш конкретній галузі досліджень, яка використовує дані й теорії природних наук: нейрополітики, соціальної нейробіології, політичної психології, еволюційної

політики, генополітики тощо. Дж. Хіббінг стверджує, що, біополітики взяли приклад еволюційної психології та соціобіології й зосередилися на ролі біології у створенні широких людських універсалій, таких як ієрархія, війни і керівництво поведінкою [6]. Натомість Л. Лізен зазначає, що «нова емпірична біополітика» замінює стару форму, яка мала, в значній мірі, теоретичний, описовий і спекулятивний характер [9, с. 2-15]. Це нове емпіричне дослідження з біології соціальної поведінки можна умовно розділити на роботу, яка зосереджена на дослідженні головного мозку і пов'язаних з ними нейромедіаторів, а також вивчені генів і генних маркерів. Як зазначає Дж. Хіббінг, «незважаючи на наявність такого напрямку наукових досліджень як біополітика більш ніж 30 років, було мало емпіричних робіт такого роду в політичній науці» [6]. Сьогодні деякі дослідники обмежують емпіричну біополітику тільки дослідженням, які включають генетичні, нейрофізіологічні або фізіологічні змінні. Г. Джонсон стверджує, що емпіричні дослідження з використанням етологічних методів і наукової роботи в приматології, наприклад, слід вважати емпіричною біополітикою. Хоча, слід зазначити, що в велику кількість біополітичних публікацій спочатку не включалось пряме вимірювання біологічних змінних. Будь-які емпіричні дослідження, перевіряючі гіпотези, витягнуті з емпіричних біополітичних теорій є емпіричною біополітикою навіть тоді, коли вони проходять з використанням досить звичайних даних політології без прямого виміру будь-якої біологічної змінної [7, с. 43-64].

Таким чином, ми можемо говорити, про існування так званої теоретичної біополітики, що об'єднана в англomовному середовищі терміном «biopolitics», та емпіричної, що позначена терміном «biopolis». Ми є прихильниками першого напрямку, а саме біополітики, що розглядає теорії та дані наук про життя, щоб допомогти зрозуміти сутність «людини політичної» та природу її політичної поведінки.

Сьогодні актуалізується питання про появу і сутність біополітики як академічної дисципліни в межах політичної науки. В даному контексті важливим є аналіз наукової літератури з біополітичної проблематики для того, щоб створити цілісне уявлення про біологічну складову політичного життя, адже термін «біополітика» містить в собі певні протиріччя. Р. Бланк пропонує розглядати його в якості нового інтеграційного підходу в межах політології – «нового натуралізму» [4, с. 2]. Він, на думку науковця, має вивести політичну науку за межі «стерильного поділу фактів та цінностей», а також кинути виклик модернізму з його акцентом на «безтілесному раціоналізмі» («disembodied rationalism») та «рішуче рухатися за його межі» [4, с. 3]. Таким чином, пропонується, по суті, продемонструвати цінність перспективи «наук про життя» для вивчення всіх аспектів політики, політичної поведінки та державної політики. Р. Бланк вважає, що для розуміння політики необхідно застосовувати знання, отримані на основі вивчення природного світу, адже «людина є частиною світу природи». Та виступає за необхідність переорієнтації теоретичної «парадигми» в політології з традиційних поведінкових підходів на еволюційні [4, с. 15].

Виходячи з вищезазначеного біополітика – це міждисциплінарна галузь знання, яка поєднує безліч напрямів досліджень. Якщо ми використовуємо біополітичні дослідження для аналізу сучасної політичної реальності, нас цікавлять наступні аспекти: витоки та еволюція політичної поведінки людини, психофізіологічні аспекти такої поведінки, роль виховання і соціальних норм у трансформації соціальної (а пізніше і політичної) поведінки, вплив політичної поведінки на політичний процес тощо. Таким чином, в контексті сучасного політичного дискурсу, біополітику, на наш погляд, можна визначити як комплексну дисципліну, що досліджує «людину політичну» як біологічний вид з акцентом на психофізіологічних механізмах політичної поведінки та їх впливом на політичний процес.

Бібліографічний список:

1. Олескин А. Биополитика. Политический потенциал современной биологии [Текст] / А. Олескин. – М.: Научный мир, 2007. – 459 с
2. Фуко М. Рождение биополитики. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году [Текст] / М. Фуко. – [перевод с французского А. В. Дьякова]. – СПб: «Наука» РАН, 2010. – 227 с.
3. About APSA – [Electronic resource] – Access mode: <http://www.apsanet.org/ABOUT/About-APSA>
4. Blank R. Biology and Politics: An Introduction [Text] / R. Blank // Politics and the Life Science: The State of the Discipline. – UK: Emerald Group Publishing, 2014. – 280 p.
5. Hannagan R. From genes to politics: Bridging the gap between biological and social explanations of political behavior via twin studies. [Text] / R. Hannagan // Biology and politics: The cutting edge. – UK: Emerald Group Publishing Limited, 2011. – Vol. 9. – P. 139-158.
6. Hibbing, J. Smith, K., Alford, J. Predisposed: liberals, conservatives, and the biology of political differences [Text] / J. Hibbing, K. Smith, J. Alford. – London: Routledge, 2013.

7. Johnson G. Politics and the life sciences [Text] / G. Johnson // Politics and the Life Sciences. – 2011. – Vol. 3(2). – P. 43-64.
8. IPSA. RC12 – Biology and Politics – [Electronic resource] – Access mode: <http://www.ipsa.org/research-committees/rc12>
9. Liesen L. The competing meanings of «biopolitics» in political science: Biological and postmodern approaches to politics [Text] / L. Liesen // Politics and the Life Sciences. – 2012. – Vol. 3/(1-2). – P. 2-15.
10. Lodge. M., Somit. A. The program at the state University of New York at Stony Brook [Text] / M. Lodge. A. Somit // The world of biology and politics: Organization and research areas: Research in Biopolitics. – UK: Emerald Group Publishing Limited, 2013. – Vol. II. – P. 31-33.
11. Research Areas «UC Merced» – [Electronic resource] – Access mode: <http://www.ucmerced.edu/graduate-research-areas>
12. Somit, A., Peterson S. International political science association's research Committee [Text] / A. Somit, S. Peterson // The world of biology and politics: Organization and research areas. Research in Biopolitics. – UK: Emerald Group Publishing Limited, 2013. – Vol. II. – P. 15-19.
13. Vlavianos Arvanitis A. Biopolicy – Building a green society// Cadmus, 2011 – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.cadmusjournal.org/node/73>
14. Токовенко О., Третяк О. Політична істина: епістемологічні, методологічні та комунікативні імплікації. Монографія. – К: ТОВ НВА «Інтерсервіс», 2016. – 440 с.

Kravets A. Y. Biopolitical schools in the context of the development of modern political science

The main goal is to study leading biopolitical schools, their contribution to modern political science. It has been found that there are several powerful centers of biopolitical research, in particular in the USA and Germany. The American biopolitical school is represented by scientists from the University of Nebraska and the University of California. The Nebraska group focused on discovered and investigated genetic foundations of political ideologies. They believe that differences in political ideologies include a genetic component. Scientists from the University of California focused on creating a holistic set of scientific knowledge devoted to the genetic component of political behavior. They state that protosocial behavior is associated with specific genes. In 1903, the American Political Science Association was founded, which brings together over 13,000 scientists from 80 countries around the world. The main directions of their research are the nature of «political man», biological determinants of social and political behavior, the evolution of political systems, etc. The goal is to create a biologically oriented political science. A powerful biopolitical center was initiated in Germany by H. Flor and P. Mayer, who believed biopolitics to use the approaches, theories and methods of biological sciences in political science. It is stated that biopolitics is an innovative discipline of modern political discourse, and therefore the scientific community still does not produce a clear idea of the origins of biopolitics, its subject area and vocation. Accordingly, there is no clear idea of its significance for contemporary political science. A comprehensive approach is proposed that will cover most of the existing biopolitical schools and research areas and will highlight those aspects of biopolitical issues that are relevant to contemporary political theory and practice.

Key words: *biopolitics, biopolitical schools, empirical biopolitics, political behavior.*